

УДК 070:37(477)

Сергій Квіт

ПРОБЛЕМИ ЖУРНАЛІСТСЬКОЇ ОСВІТИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

У статті висвітлюються проблеми сучасної журналістської освіти в Україні, аналізуються причини появи та пропонуються шляхи їх вирішення. Ці проблеми зумовлюються, з одного боку, тісними взаємовпливами усієї вітчизняної системи вищої освіти, а з другого – особливостями власне мас-медійної галузі. Широко представлений досвід Могілянської школи журналістики як експериментального навчального закладу, що застосовує новітні західні методики журналістського навчання і створює конкретні пропозиції для його розвитку в Україні.

Нормальний стан журналістської освіти вкрай важливий для здорового суспільства, адже процес відтворення журналістських кадрів для національної преси тісно пов'язаний з функціонуванням самих мас-медіа. Відповідно, якщо ми обговорюємо проблеми, пов'язані із журналістською освітою, то неодмінно торкаємося питань свободи слова, відповідальності державної влади, політичної культури суспільства тощо. Проте ця освіта навіть після 1991 р., коли ідеологічний тиск комуністичної системи було скасовано, не стала якісно іншою. Проблема полягає навіть не у відповіді на питання, хто може бути справді зацікавлений у якійсь журналістській освіті [1]? Мабуть, ціле суспільство, якщо воно цивілізовано вимагає своїх прав. Аргументи на кшталт зростання матеріально-технічної бази чи зміни у навчальних програмах не витримують жодної критики оскільки, якщо б Радянський Союз продовжував існувати, він так чи так дбав би і про технічне забезпечення майбутніх журналістів, і про модернізацію навчального процесу. Тому спробуємо з'ясувати головні проблеми розвитку журналістської освіти в сучасній Україні.

Університети більшою чи меншою мірою залишаються під політичним тиском державної влади, дуже часто їх величезні людські та інтелектуальні ресурси примусово «мобілізуються» під час виборчих кампаній. Ця проблема не є виключно політичною, але також професійною, оскільки університетська автономія – вимога часу і без неї вся вища освіта в нашій державі приречена на стагнацію [2]. Досі професійні показники не є визначальними для оцінювання якості роботи українських університетів. Справ-

жньою чесною вважається вміння зберегти своє професійне обличчя перед загрозою різноманітного, насамперед політичного тиску. Про це напередодні президентських виборів 2004 р. говорив М. Присяжний. Назва його інтерв'ю «Вчимо студентів... не втрачати обличчя» [3] має виразне політичне звучання. Тобто в нас журналісти можуть втратити своє обличчя, ще будучи студентами. Тому залишається актуальним не лише професійний чи громадянський, але також політичний вибір журналіста. Така атмосфера напруги підготувала ґрунт для помаранчевої, у т.ч. і журналістської революції.

Згідно з логікою пострадянських функціонерів від освіти, після завершення кампанії з надання майже сотні університетів статусу «національний» слід розпочати наступну – присвоєння їм не менш почесних звань «автономний». У зв'язку із цим вітчизняна університетська система повністю позбавлена мобільності, чинить спротив новаціям, не реагує на суспільні й технологічні запити сьогодення. Як приклад, можна згадати епопею з відкриття Могілянської школи журналістики [4]. Тобто на порядку денному залишається питання розробки об'єктивних критеріїв оцінювання якості університетської, у т.ч. журналістської освіти.

Наступна проблема – відсутність контактів між редакціями українських ЗМІ та закладами журналістської освіти. Навіть якщо існують якісь приватні контакти, в яких задіяні студенти, випускники та викладачі, навіть якщо студенти проходять практику в редакціях, професійних відносин все ж таки немає, оскільки не існує практики запити від редакцій до закладів освіти,

який саме журналіст їм потрібен. На відміну від радянської доби, журналістська освіта в сучасній Україні «зависає» у повітрі умоглядності. Якщо в ті часи журналіст розглядався як ідеологічний працівник, тепер вимоги до його професійності залишаються нічим не підкріпленою риторикою.

З іншого боку, інертність редакцій мас-медіа у визначенні образу сучасного журналіста, який дійсно потрібний на ринку, пояснюється спотвореністю і недорозвиненістю самого медіа-ринку. Редакції ЗМІ подосі виконують політичне замовлення власника. Тому головне завдання редакцій - не розвиток в умовах професійної конкуренції, оскільки вони і так одержать свої політичні дотації, а лояльність до власників і топ-менеджерів. Відповідні вимоги лояльності висувуються і журналістам. Редакціям ЗМІ простіше здійснити підготовку або перепідготовку журналістів на власній базі, принагідно пояснивши їм «внутрішні» правила гри, ніж мати справу із закладами освіти, які (наразі цілком справедливо) апріорі оголошуються неспроможними дати якісний «продукт». Редакції не закладають у свої бюджети спеціальні кошти на підвищення кваліфікації журналістів. Отже, маємо замкнене коло. Водночас слід відзначити поживлення процесів створення цивілізованого медіа-ринку в Україні, зокрема, через створення справді незалежних регіональних ЗМІ і покращення загальної політичної ситуації в державі.

Сам факт розвитку альтернативної журналістської освіти при редакціях ЗМІ, громадських організаціях [5], міжнародних профільних інституціях є надзвичайно важливим чинником створення ринку журналістської освіти, проте і тут маємо принципові невирішені проблеми. По-перше, багато подібних тренінгових центрів існують за рахунок західного фінансування, що унеможливує перехід всієї альтернативної системи на самофінансування. Якщо одні намагаються бути самоокупними, то інші мають можливість проводити тренінги безплатно, що створює умови нерівноправної конкуренції. По-друге, доволі поширеними є випадки повного нерозуміння західними тренерами української специфіки, що перешкоджає запровадженню в Україні кращого зарубіжного досвіду. По-третє, недостатня потужність недержавної освітньої системи не дає можливості створити ефективну альтернативну модель, яка в умовах реальної конкуренції змусила б державну систему розвиватися в бік підвищення власної ефективності.

В Україні немає чіткого поділу на журналістську освіту і медіа-освіту, якщо під першим ми

розуміємо надання студентам чи слухачам власне журналістських знань та умінь, а під другим - забезпечення мас-медійної галузі управлінськими кадрами різного спрямування. Через розмитість розуміння професійних журналістських стандартів, включно з професійною етикою і стандартами новин, неможливо визначити стандарти журналістської освіти, яка також не має окремо вимог щодо знань і окремо вимог щодо умінь з відповідними виробленими об'єктивними критеріями оцінювання, контролем за рівнем професійного зростання студента. М. Житарюк вживає термін «медіа-працівник» в розумінні такого собі примітивізованого журналіста. Проте йому йдеться про зовсім інші наголоси, а саме: підкреслення необхідності докорінної зміни системи журналістської освіти з метою збільшення її ефективності [6].

Незважаючи на певні потуги створення громадського мовлення [7], у нас досі не відбулося широкої загальнонаціональної дискусії з приводу того, чим по суті є публічний інтерес? Адже все суспільство повинно само для себе з'ясувати, що саме воно хоче і для чого. Навіть після помаранчевої революції проекти громадського мовлення мають вигляд якогось політичного проекту, який прикриває або прагнення перетворити його на приватний комерційний проект, або є частиною якихось передвиборчих технологій «відкритості», що насправді означає повну закритість. Тут же - мовно-культурна маргінальність, яка супроводжує і дискредитує будь-яку діяльність в українській мас-медійній галузі, й свідчить як про низьку особисту і політичну культуру, так і про брак професіоналізму. Стосовно журналістських навчальних закладів, йдеться, зокрема, про проблеми з нормальним використанням української та англійської мов. Ми досі послугуємося не кращими західними, а примітивними і вторинними російськими зразками, що розвиваються в умовах відсутності традицій свободи слова.

Вкрай важливою є кадрова проблема. Хто вчиться і викладає в університетах? У переважній більшості студентами є вчорашні школярі, які зовсім не мають не лише професійного, а й елементарного життєвого досвіду, що неприпустимо для журналіста. Більше того, «новоспечені» студенти не переконані в тому, що їм дійсно потрібна журналістика, тому що вони не знають її специфіки і чомусь вважають її «творчістю», як літературу чи малярство. Як наслідок - понад 70 % випускників не залишаються в редакціях ЗМІ. Водночас значна кількість, якщо не більшість, викладачів не має і ніколи не мала

жодного стосунку до мас-медіа. Збільшити кількість фахівців, які викладали б ті предмети, якими вони заробляють собі на життя, неможливо через вимоги ліцензування. А якщо юрист чи журналіст зовсім не потребує захищати дисертацію саме через те, що є адвокатом чи репортером? Відповіді поки що немає.

Зазначені проблеми так чи інакше турбують професіоналів. Внаслідок цього з'явилися видання, спеціально присвячені проблемам медіа, передусім «Телекритика», «Телерадіокур'єр» і «Медіа-критика» [8]. Центр медіа-реформ при Могілянській школі журналістики провів низку заходів, присвячених розвитку журналістської [9] та медіа-освіти [10] в Україні. Відбуваються різноманітні наукові конференції [11], у тому числі студентські [12]. Тим, хто дійсно переймається зростанням власного професіоналізму, тепер у пригоді можуть стати навіть фахові курси дистанційного навчання [13]. На формування професійних стандартів журналістської діяльності значний вплив здійснюють незалежні профспілки [14], що зрештою не може позитивно не відбитися і на освітніх стандартах. Тобто журналістська освіта справді розвивається. Однак ані українські медіа, ані журналістське середовище загалом, на жаль, не може конкурувати зі своїми західними, а дуже часто і російськими колегами. Справа не лише у недостатньому фінансуванні галузі. Якісний стрибок можливий за умови, що розвиток вітчизняних ЗМІ залежатиме лише від їхньої конкурентоспроможності. Для цього потрібне: розуміння медіа як цивілізованого бізнесу і, відповідно, створення медіа-ринку, який би функціонував за власне ринковими законами.

Професіонали розуміють важливість переходу на західні освітні стандарти. Зокрема, О. Богуславський наголошує на тому, що руйнівний період у розвитку вітчизняних медіа вже минув і тепер вони відчувають гострий дефіцит професійно підготовлених журналістських кадрів. Водночас, він відзначає: «Стара, "совкова" журналістська школа, заснована на партійних методах виховання, затиснена лещатами стереотипів Міністерства освіти, що діють і нині, та новими соціально-економічними умовами, навряд чи здатна підготувати сучасного фахівця-журналіста» [15]. Чому стандарти освіти досі залежать від Міністерства освіти і науки України? Можливо, це питання буде не зовсім коректним. Міністерство дійсно відповідальне за якість навчальної системи і професійні стандарти. Проте не як фіскальний орган, а як інституція, що допомагає університетам знайти спільну мову з ро-

ботодавцем, підтримати професійні вимоги медіа-ринку, спрогнозувати кількість потрібних кадрів, якщо мова йде про державне замовлення.

В. Різун передбачає «кардинальну зміну журналістської освіти» [16]. Справді, сьогодні відчувається динаміка, реалізовується багато цікавих проектів, як-от: підписання угоди про співпрацю у підготовці журналістських кадрів між Інститутом журналістики, ГО «Інтерньюз-Україна» та НТКУ. Однак стан речей не такий оптимістичний, як цього хотілося б. Навряд чи «сучасна українська журналістська освіта переживає найкращі часи в тому розумінні, що йде активний пошук істини, що освіта не залишається консервативною, а перебуває на шляху тих самих пошуків, що й сама журналістика та наука про неї» [17]. Адже протягом 15 років незалежності України радше можна говорити про важку стагнацію, ніж про динамічний розвиток і творчі пошуки у вищій освіті. Діалог редакцій мас-медіа з журналістськими закладами освіти досі нагадує розмову сліпого з глухим, кожний з яких одягнутий у міцну броню псевдосамодостатності.

А. Шевченко міркує з приводу ціннісних аспектів [18] журналістської освіти. В. Здоровега нагадує про універсальне значення об'єктивного інформування сучасного суспільства та про відповідальність тих професіоналів, які причетні до цієї справи [19]. Він у кількох публікаціях акцентує увагу на тому, що слід модернізувати журналістську освіту, зробити її відповідною до вимог сьогодення, зокрема, розділити навчання журналістів та медіа-фахівців [20]. Цей автор закликає розвивати журналістську освіту, не лише руйнуючи тоталітарну спадщину і перебираючи західні зразки, а також спираючись на кращі національні традиції. В. Демченко пише про поступове опанування цього досвіду «розподілу ролей» у мас-медійній галузі: «Ми готуємо журналістів, а потім й інших фахівців у сфері масової комунікації» [21]. Тобто система вітчизняної освіти проходить процес усвідомлення власних проблем і, сподіваємося, перебуває на шляху до якісних змін.

Могілянській школі журналістики вдалося вирішити деякі важливі проблеми сучасної журналістської освіти, виходячи із статусу інноваційного полігона, яким вона є. Назвемо деякі здобутки:

1. Навчання студентів відбувається на базі дворічної магістерської програми, що під час ліцензування було, на перший погляд, неможливо з двох причин. По-перше, тому, що це дворічна (не однорічна, як тоді було скрізь) програма і, по-друге, тому, що вона магістерська (без бака-

лаватру). Отож при її відкритті звучало формулювання «експериментальна».

2. На цю магістерську програму приймаються лише ті абітурієнти, які мають бакалаврську освіту і обрали для себе фах журналіста. Це з'ясується під час п'яти вступних іспитів, включно із співбесідою. Іншими словами, спочатку вони стали інженерами, філологами, політологами, соціологами, істориками, біологами, екологами, а вже після цього прийшли в журналістику. Відповідно, вони мають певний життєвий і професійний досвід, який будуть використовувати в мас-медіа.

3. Навчання орієнтовано переважно на практичну журналістську діяльність. Окрім запланованої програми, наші студенти проходять до п'яти тренінгів з використанням відповідного обладнання і програмного забезпечення, набуттям професійних навичок. Часто тренінги організовуються за їхнім вибором і побажаннями.

4. Немає вузької спеціалізації. Всі студенти проходять фото-, теле-, радіо-, газетну журналістику і Веб-дизайн. Науковим дослідженням приділяється окрема увага. Ми розглядаємо журналістику не як окрему науку і тим більше, не як творчість, а передусім як щоденну практичну діяльність. Наука не замінює журналістику, а розвивається на її основі.

5. У тісній співпраці зі своїми західними партнерами, насамперед із Лідським університетом (Велика Британія) та університетом Огайо (США), у МШЖ застосовуються новітні західні методики навчання. Серед них такі: чіткий поділ вимог до студентів щодо знань та умінь, формальні критерії оцінювання письмових і практичних робіт, контроль за професійним зростанням кожного студента, використання тренінгового досвіду (також у співпраці з французькими, німецькими та голландськими фахівцями), запровадження сучасних журналістських дисциплін тощо. Оскільки значна частина навчального процесу відбувається англійською мовою, всі студенти нею вільно послуговуються.

6. Під час навчального процесу використовуються західні джерела, відбувається спілкування з іноземними викладачами. Багато студентів здобувають додаткову освіту або потрапляють на стажування до США, Великої Британії, Франції, Німеччини, Швеції. Це дає можливість порівнювати різні стандарти, вимоги і традиції, що сприяє формуванню справжніх професіоналів.

7. Запровадження освітніх новацій неможливе без сучасної матеріально-технічної бази. Тому МШЖ має дві професійно оснащені телестудії, радіостудію (включно з Молодим радіо ківського мовлення), фотостудію, клас Веб-дизайну (на нашій базі працює незалежний портал Бонет). З 2005-2006 н. р. заплановано студентські щотижневі випуски телевізійних новин.

8. Усі студенти МШЖ працюють у редакціях ЗМІ, оскільки журналіста неможливо виховати тільки в студіях та аудиторіях. Тому два роки навчання фактично зараховуються до їх професійного стажу. Частина випускників залишається на викладацькій роботі, не пориваючи з власне журналістикою. Випускники МШЖ працюють лише за фахом - журналістами або в інших галузях масово-інформаційної діяльності.

Підсумовуючи, можна сказати, що Могиланська школа журналістики завдяки своїй фактичній автономності та експериментальності довела, що журналістська освіта в Україні може модернізуватися навіть у вкрай несприятливих політичних та економічних умовах. Уся діяльність відділення, кафедри чи факультету у вищому навчальному закладі, який навчає майбутніх журналістів, повинна стати частиною власне журналістської діяльності - зі стиранням меж між навчанням і роботою журналіста, «офіційними» та «альтернативними» формами навчання. З часом має змінюватися сам характер проблем розвитку журналістської освіти - нам слід вести мову не про те, чого варто позбутися, а про те, що необхідно запровадити.

1. *Квіт С.* Кому потрібна журналістська освіта? — <http://mediareform.com.ua/article.php?articleID=90>
2. Про проєкт університетської автономії лив., зокрема, на сайті «Академічна спільнота», - <http://www.rpl.org.ua/ukr/>
3. *Присяжний М.* «Вчимо студентів... не втрачати обличчя».- <http://www.vz.lviv.ua/print.php?atid=33579>
4. *Квіт С* Журналістика - це десь між ремеслом і творчістю. vlada.kiev.ua/cgi-bin/ums/disnew.l.p1?3054
5. Школа редакторів МІ 'О «Інтерньюз-Україна» - принципова зміна підходів. <http://www.telekritika.kiev.ua/comments/?id=23424>
6. *Житарюк М.* Особливості журналістської освіти в контексті вищої освіти в Україні.- http://www.uapp.org/industry/analytics/debate/article_109.htm?template=23

7. У цьому випадку громадське, публічне і суспільне мовлення є синонімами, оскільки вони мають забезпечити потреби найширших верств населення, навіть якщо певні програми чи напрями розвитку є принципово не комерційними і не самокупними.
8. Число 10 «Медіа-критики» за 2005 рік повністю присвячене журналістській освіті.
9. Вдосталь журналістів Україна матиме за 450 років.-- <http://mediareform.com.ua/article.php?articleID=24>
10. Медіа-освіта в Україні: реальний стан і сучасні вимоги.— <http://mediareform.com.ua/article.php?articleID=296>; Медіа-освіта - для журналістів чи для чиновників? - <http://mediareform.com.ua/article.php?articleID=670>

11. Як вчити журналістів? Про це викладачі-теоретики домовлятимуться з практиками.- <http://www.telekritika.kiev.ua/news/?id=22311>
12. Всеукраїнська студентська конференція «Сучасна журналістська освіта і Болонський процес».- http://www.ednu.kiev.ua/exib/conf_may.htm
13. Інститут Медіа-Права та Інтерньюз Нетворк проведуть для журналістів Електронний курс з Медіа-Права.- <http://www.telekritika.kiev.ua/news/?id=21334>
14. Угода про статус журналіста, єдину прес-карту та колективний захист права журналістів та власників ЗМІ на вільне отримання, зберігання та розповсюдження інформації (проект).- <http://profspilka.org.ua/cgi-bin/static.cgi?file=ugoda>
15. *Богуславський О.* Журналістська освіта сьогодні, або Хочеться по-нашому, але так, як у них.- <http://www.media.krytyka.info/?view=224>
16. *Різун В.* І Це раз про журналістську освіту і не лише про неї// Медіа-критика.- 2005.- № 10. - С 29.
17. *Різун В.* Журналістська освіта в Україні.- <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1096>
18. *Шевченко А.* Без журналістських цінностей нема чого робити у цій професії... // Медіа-критика.- 2005.-№ 10.-С. 32-33.
19. *Здоровега В.* Інформація? Комунікація? Пропаганда?.- <http://www.new-ways.iatp.org.ua/new5/dostovir.htm>
20. *Здоровега В.* Якщо ми не зробимо відповідних кроків, майбутнє буде сумне.- http://www.aksioma.lviv.ua/glas4_1941.html
21. *Демченко В.* Чи можна навчити плавати стилем батерфляй в унітазі? // Медіа-критика.- 2005.- № 10.- С 16.

Serhiy Kvit

THE PROBLEMS FACED BY JOURNALISM EDUCATION IN MODERN UKRAINE

The problems of modern Ukrainian journalism education, their roots, and possible solutions are analyzed in the article. The solutions to the problems of the Ukrainian journalism education are interconnected with the system of higher education in Ukraine as a whole, and mass media field in the country in particular. The experience of Kyiv Mohyla School of Journalism, an experimental institution of higher learning that not only implements new western educational methods, but also creates real opportunities for the development of Ukrainian higher education, is discussed.